

Varför industrin måste rationalisera¹

Av dir. Per Lindberg, ASEA, Västerås

Ett företag fullgör — och bör fullgöra — i huvudsak en bestämd samhällsfunktion, nämligen att producera varor och tjänster. Samhällsnyttan tillgodoses bäst, om detta sker på effektivast möjliga sätt, dvs. genom att företaget ianspråktagar så liten mängd produktionsfaktorer som möjligt.

Detta effektivitetskrav är inte det enda anspråk som ställs på företaget. De många intressenterna i företaget: de anställda, ägarna, kunderna, långivarna, det allmänna osv., har även andra berättigade krav. Men alla torde numera innerst inne vara överens om att dessa anspråk bara kan tillgodoses, om det grundläggande effektivitets- eller produktivitetskravet uppfylles. Företagets möjlighet att på längre sikt tillgodose sina intressenter och att överleva under växlande yttre förhållanden är på ett avgörande sätt förknippat med dess produktivitet och lönsamhet.

Om man accepterar detta grundläggande synsätt, blir produktiviteten och dess utveckling en central fråga för varje företag. Produktivitet är som bekant ett mått på förhållandet mellan insats och utbyte av produktionsfaktorer, i huvudsak arbete och kapital. Vanligen talar man i produktivitetssammanhang om arbetskraftens produktivitet och menar då förhållandet mellan produktionsresultat och arbetsinsats — t. ex. för en gruvarbetare ton malm per arbetstimme.

Det föreligger givetvis ett nära samband mellan olika produktionsfaktorer, och produktivitsbegreppet kan således inte begränsas enbart till utbytet av arbetsinsatser. Inom industrin är som regel alltid nya och effektivare — men också mer kapitalkrävande — produktionsmetoder kända, låt vara att de ännu ej kunnat utnyttjas. Möjligheter

kan således föreligga att öka produktionen genom en större insats av kapital. En sådan utveckling innebär att den producerade kvantiteten per arbetstimme stiger. Även om detta registreras som en ökning av arbetets produktivitet, är orsaken en ökad användning av den andra produktionsfaktorn, kapitalet.

Under senare år har en tredje komponent i produktivitsbegreppet kommit alltmer i förgrunden. Man kan kalla denna produktionsfaktor för "kunskaperna". Produktivitetsökningar torde i lika hög grad som genom ökad insats av kapital kunna uppnås genom en ökad insats av mänskligt kunnande. Detta kan ta sig uttryck i utveckling av nya arbetsmetoder, som medför att arbetskraften utnyttjas bättre, eller genom utbildning av arbetskraft, som därigenom kan samarbeta bättre med maskinerna. Det mänskliga kunnandet kan också sättas in på produktutvecklingen, som innebär att t. ex. mindre råvara och arbetskraft erfordras och man ändå får en nyttigare och mer värdefull produkt. Samma effekt har insatsen av effektiva system för planering, kontroll och ledning av ett företags verksamhet.

De skisserade förhållandena kan alltså i korthet uttryckas så att arbetskraften, kapitalet och kunskaperna är de tre produktionsfaktorer som samspelar och som tillsammans åstadkommer industriell produktion. Rationalisering kan då definieras som åtgärder ägnade att förbättra samverkan mellan dessa produktionsfaktorer i syfte att er hålla bästa möjliga förhållanden mellan insatser och resultat. Denna anpassning är givetvis en kontinuerlig process, eftersom förutsättningarna för optimeringen hela tiden ändras.

Med denna definition har jag understrukt att rationalisering är en central, i själva verket kanske

¹ Föredrag vid Svenska industriläkarföreningens årsmöte 1965.

den mest centrala, uppgiften för en företagsledning. Rationalisering är således enligt min bedömning ett begrepp, som nära nog är identiskt med administration och företagsledning.

Nu förhåller det sig dessvärre så att själva den process enligt vilken rationalisering i denna vidare bemärkelse bedrivs, behöver rationaliseras genom tillämpning av bättre företagsadministrativa metoder. När det gäller den administrativa tekniken föreligger av naturliga skäl samma ojämnheter företagen emellan som ifråga om annan teknisk utveckling. Stora skillnader råder mellan de bästa och de sämsta företagen och betydande rationaliseringsvinster kunde göras, om bästa möjliga teknik kunde introduceras över hela fältet. En satsning på bättre administration och bättre organisation torde i många företag vara den typ av investering som skulle ha den största effekten på produktiviteten. Det har med rätta påpekats att den största arbetskraftsreserven här i landet utgöres av redan anställda, som på grund av bristfällig planering, utbildning, arbetsledning och arbetsmotivation — kort sagt genom bristfällig företagsledning — icke nyttiggöres i full utsträckning.

Det förda resonemanget innebär i sig självt ett svar på frågan varför industrin måste rationalisera. Men resonemanget bygger på vissa förutsättningar, främst kanske att vi lever i ett dynamiskt samhälle. Detta innebär att företaget arbetar i en snabbt föränderlig omvärld, där otillfredsställda materiella — och för den delen även immateriella — behov utgör en väsentlig drivkraft. Under statiska förhållanden krävs ingen rationalisering. Om inga krav på löneökningar restes, om inte ökade sociala och samhällseliga krav ställdes på företaget, om marknadsförhållandena inte påverkades av konkurrenters åtgärder, om inte teknisk utveckling och förändrade behov hos kunderna ställde anspråk på produktionsomläggningar, skulle rationalisering snarast framstå som ett utslag av en företagslednings eller ägaregrupps vinstbegär. Under de faktiska förhållanden som råder är däremot rationalisering en nödvändighet för att företaget skall överleva. Rationalisering bidrar till att skapa trygghet, även om de anställda oftast uppfattar de omedelbara verkningarna precis tvärtom: som oros- och otrygghetsskapande förändringar i arbetsmiljön.

Några industrimedicinska synpunkter på rationalisering¹

Av dr Sven Lokander, ASEA, Västerås

En industriläkare upplever i sitt arbete både positiva och negativa följder av rationaliseringen. Vid en kort sammanfattning av industrimedicinska synpunkter på rationalisering kan det därför, beroende på de senaste erfarenheterna, bli för ljus eller för mörk bild eftersom forskningsresultat

om rationaliseringens inverkan på de anställda i stort sett saknas. De synpunkter som framföres bör därför utan anspråk på fullständig belysning av problemen ses som en inledning till en diskussion.

Målet är optimal belastning för alla

Rationaliseringens mål kan sägas vara att skapa förutsättningar för så stor produktion som möj-

¹ Föredrag vid Svenska industriläkarförbundets årsmöte 1965.